

Дубасенюк О. А. Освіта дорослих як фактор розвитку особистості і суспільства // Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: зб. матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні (м. Київ, 4-6 листопада 2014 р.) [колектив авторів] – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2015. – С. 60-63.

*Олександра Дубасенюк,
м. Житомир, Україна*

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ І СУСПІЛЬСТВА

Загальноцивілізаційні зміни кінця ХХ – початку ХХІ століть, глобальне прискорення суспільного розвитку, збільшення тривалості життя суттєво посилили роль незалежної, самодостатньої особистості, вимагають удосконалення системи освіти впродовж життя. Сучасні соціально-економічні перетворення в Україні у контексті глобальних та євроінтеграційних трансформацій зумовили значні зміни в освіті дорослих; її зміст наповнюється новим сенсом, з'являються нові типи вищих начальних закладів різних форм акредитації, відбувається упровадження нових освітніх технологій, спрямованих на використання їх в особистісному розвитку дорослої людини (Б.С. Гершунский, Н.Г. Ничкало, Л.Б. Лукьянова, Л.Є. Сігаєва, О.В. Аніщенко, О.І. Щербак¹).

Проте залишається чимало актуальних проблем, пов'язаних з освітою в цілому в Україні. Академік В.Г. Кремень виділяє такі проблеми².

1. Проблема нашої освіти полягає в тому, що процес навчання зосереджений на формальному опануванні учнем певною сумою знань. Успішність навчання оцінюється за кількісними характеристиками формально засвоєних результатів навчального процесу. З поля зору педагога часто

¹ Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: [монографія] / авт. кол. Л.Б. Лукьянова, Л.Є. Сігаєва, О.В. Аніщенко та ін. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 272 с.

² Кремень В.Г. Почему мы бедные, если такие образованные "Зеркало недели" «Зеркало недели. Украина» № 6, 20 февраля 2015

вилучається саме розвиток і саморозвиток особистості, її особистісне самодостатнє становлення. Тому після закінчення відповідного рівня освіти отримуємо формально освічену людину, носія певної суми знань, але недостатньо особистісно розвинену, нездатну реалізувати у своїй життєдіяльності власні потенційні можливості. Суспільство, яке має критичну масу таких людей, нездатне до динамічного інноваційного розвитку. Отже, необхідна переорієнтація суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей.

2. Система викладання передбачає лише оволодіння учнем знанням як таким, а не його діяльнісне застосування у житті. При такій освіті знання на індивідуальному рівні швидко втрачаються. У свідомості людини не виробляється взаємозв'язок між набутими знаннями та успіхами в життєдіяльності.

3. Наша освіта не формує бажання вчитися, пізнавати нове протягом життя. Тому перебування в системі підвищення кваліфікації може перетворитися на додаткову відпустку. На вітчизняному телебаченні і радіо взагалі немає пізнавальних програм.

4. Традиційне навчання (класичний урок) сьогодні не цікавий учню. Нині завдяки сучасним технологіям молоді пропонується величезний спектр віртуальних комп'ютерних розваг, які підміняють її діяльнісну функцію симулятором діяльності і разом з тим мають потужний емоційний вплив.

5. Освіта України ще не формує розвиненого почуття свободи особистості. Але нерозумні обмеження і самообмеження свободи ще досі притаманні освіті, особливо на рівні навчальних закладів та взаємовідносин суб'єктів освіти.

Відзначені недоліки, на думку В.Г. Кременя, вкрай негативно позначаються на самореалізації в житті і діяльності людини, яка знаходиться у сучасному освітньому середовищі. Таким чином, виявляється, українці – талановита, працездатна й освічена нація, але – не по-сучасному. Необхідно чітко визначити, яку людину має готувати освіта, разом з усім суспільством, до

життя у ХХІ ст. З погляду В.Г. Кременя, слід ураховувати, що світ вступив в інноваційний тип прогресу. Нині в будь-якій галузі суспільства затребувана лише інноваційна людина, тобто людина з інноваційним типом мислення, інноваційної культурою і здатністю до інноваційного типу діяльності. Така людина має бути здатною сприймати зміни, створювати нові знання, нові ідеї, нові технології, нове життя.

Відтак, освіта постає важливим фактором суспільного прогресу, засобом передачі соціального і культурного досвіду, вона водночас обов'язково присутня майже у всіх видах людської діяльності.³ Серед основних духовних потреб освіти належить чільне місце. Здобуття знань упродовж життя в умовах динамізму сучасного суспільства – це своєрідний соціально необхідний вияв глибинної потреби людини у саморозвитку і самореалізації.

Поняття «освіта» тлумачиться вченими різноаспектно: як сума знань, набутих людством за всю його багатовікову історію; спосіб передачі знань і культурних цінностей. Зміст освіти черпається і поповнюється з культурного і наукового спадку, а також із життя і практики людини. Тобто освіта є соціокультурним феноменом і виконує важливі соціокультурні функції:⁴ культурологічну функцію як один з оптимальних та інтенсивних способів залучення людини до світових цінностей, досягнень науки і техніки; соціалізаційну функцію – як спосіб соціалізації особистості і спадковості поколінь; розвивальну – прискорює процес розвитку і становлення людини як особистості, суб'єкта та індивідуальності; ціннісно орієнтаційну – забезпечує формування духовності в людині, її світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів.

Неперервність освіти передбачає таке входження дорослих в освітню діяльність, при якому вона здатна підвищити їх упевненість у завтрашньому дні, допомагає грамотно інтерпретувати життєві явища, сприяє консолідації

³ Лесохина Л.Н. К обществу образовательных людей... / Теория и практика образования взрослых. – СПб.: ИОВ РАО, 1998. – С.9.

⁴ Лесохина Л.Н. К обществу образовательных людей... / Теория и практика образования взрослых. – СПб.: ИОВ РАО, 1998. – С. 11.

людей на основі загальнолюдських цінностей; розвиває соціальну і професійну мобільність, тобто людина визначає для себе сенс життя, своє місце в соціумі, свій людський і громадянський обов'язок.⁵

Концептуальні основи нової парадигми освіти визначені в Декларації прав людини, де відзначається, що освіта має бути спрямована на всебічний розвиток людини. У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі виділяють альтернативні ціннісні уявлення про призначення освіти. Насамперед, освіта має велике значення для особистого зростання, для розвитку духовних сил, здібностей, умінь долати життєві труднощі формування морально відповідальних і соціально пристосованих індивідів.

Можна виділити новітні функції освіти у суспільстві: вона перетворюється у глобальний фактор розвитку людства, один із найважливіших чинників розвитку цивілізації. Усвідомлення зростання ваги етичного елементу в житті суспільства перед потребою вирішення проблем, пов'язаних з науково-технічним прогресом, привело до більш тісного зв'язку освіти з культурою розвитком культурних цінностей сучасного світу.

Учені виділяють новий підхід до розуміння освіти як діалогу культур, що дозволяє по-новому подивитись на зміст навчання, сам навчальний процес, на суб'єктів освіти. Саме в діалозі культур проявляє себе нова сутність освіти. Освіта покликана сформувати нові цінності, до яких належать духовність, солідарність і консолідація людей, єднання їх з природою, розуміння роботи як процесу, що приносить задоволення. Таке зростання ролі освіти в сучасному суспільстві дозволило передовим державам перейти до створення “освітнього простору”, запровадження його у всій галузі суспільного життя, організації так званого “освітнього континууму”, що перетворює ці країни в “освітні суспільства”

Процеси реформування освіти в Україні знаходяться в руслі світових тенденцій. Це нагальна потреба у виході молодой держави на магістральний

⁵ Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: [монографія] / авт. кол. Л.Б. Лукьянова, Л.Є. Сігасва, О.В. Аніщенко та ін. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 272 с. С. 62.

шлях загальноцивілізаційного поступу. При всій різноманітності концептуальних поглядів можна виділити чотири аспекти в осмисленні освіти. Освіта постає як суспільна й особистісна цінність, як система різних освітніх закладів; як процес і результат. Освіту можна розглядати у вигляді катализатора соціальної мобільності особистості. Освіта змінила свій статус у житті суспільства й окремої особистості не стільки здійснюючи багатогранну підготовку до життя, скільки на основі осмислення свого досвіду, своєї Я-концепції, забезпечує можливість особистого становлення, гармонізації своєї антропосфери. Еволюція освіти відбувається шляхом “вивільнення” людини в силу і в міру того, як особистість стає не об’єктом, а суб’єктом учіння, істинним, реальним, рівноправним іншому суб’єкту – вчителю, тобто освіта постає новою соціокультурною технологією.

Освіта певною мірою визначає соціальний статус суспільства, спосіб життя різних категорій населення, міру соціальної активності в широкому розумінні. Стан освіти суттєво визначає можливості передбачити майбутнє і тим самим розширити рамки вільної діяльності людини. Цінність освіти усвідомлюється тим більше, чим складнішою і різноманітнішою є людська активність в усіх галузях і сферах життєдіяльності.

Специфіка освіти як одного з видів людської діяльності полягає в тому, що її “орієнтовна сутність” не засвоюється безпосередньо як сума готових знань, а підлягає значній особистісній переробці. Закони, за якими це відбувається, і є головним “таїнством” впливу освіти на людську практику. Освіта впливає на саморегуляцію особистості лише як цілісність і лише тоді, коли усвідомлюється доцільність і життєва необхідність тих чи інших знань. Освіта також стимулює людську активність в умовах трудової діяльності, збагачує індивідуальний досвід особистості. Освіта містить потенційні ресурси діяльності, тому належить до усталених фондів людської культури в цілому і окремої особистості зокрема. Такий фонд дає підстави для прогнозування і самопрогнозування людської діяльності. Практичне втілення набутих знань значно підвищує їх суб’єктивну цінність і потребу у неперервній

освіті⁶.

Освіта реально виконує роль соціального регулятора, зокрема у сфері людських потреб, тому вона має бути спрямована на особистість. Це означає, по-перше, необхідність включення до змісту сучасної освіти проблем, пов'язаних із вивченням людини у всіх аспектах її життєдіяльності. По-друге, мета і завдання навчання мають передбачати формування орієнтації на освіту як багатофункційну цінність. По-третє, активне включення особистості у пізнавальний процес означає вивчення соціально-психологічних особливостей конкретної аудиторії, а також застосування таких методів навчання, що забезпечують прийняття самостійних рішень.

Дослідження у сфері освіти дорослих свідчать, що їх ставлення до освіти визначається глибиною усвідомлення змін, які відбулися в його соціальному становищі. Трудова діяльність постає першою виробничою соціальною роллю, пов'язаною зі зміною провідного типу діяльності, яка зумовлює “головні зміни в психічних процесах і психологічних особливостях особистості на певній стадії її розвитку”⁷.

Це означає, що потреба в освіті – наслідок розвитку базових, фундаментальних потреб людини, які необхідно розглядати як єдину систему взаємопов'язаних елементів. Визначені положення розкривають шляхи та методи формування і регулювання потреби дорослої людини в освіті. Тільки через вплив на всю систему потреб дорослого і можна стимулювати й спрямовувати його потребу в освіті. Відтак, мотивація навчання дорослих є результатом невідповідності між рівнем наявних знань і знань, необхідних для трудової діяльності, для осмислення змін у соціумі і в самому собі (Ю.М. Кулюткін, Л.М. Лесохіна, Н.Г. Ничкало, В.О. Радкевич, Г.С. Сухобська, С.Г. Вершловський, О.І. Щербак та ін.). Усвідомлення зростання власних можливостей дорослого розглядаються як рушійна сила її активності (Л.І. Анциферова, Л.Б. Лукьянова, Н.В. Кузьміна, Л.Є. Сігаєва).

⁶ Архипова С.П. Основи андрагогіки: навчальний посібник. – Черкаси, 2002. – 92 с. – С. 23

⁷ Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М., 1965. – С. 503

Отже, виникає необхідність у педагогічному осмисленні нової ситуації і розробці нової парадигми освіти дорослих. У світі все більше утверджується суспільство знань. На думку В.Г. Кременя, щоб не відстати від прогресивних змін, людина повинна формуватися як "людина знання", для якої знання є основою життя і діяльності, методологією пошуку і прийняття рішень. Людина розумна у ХХІ ст. – це людина, яка постійно вчиться.

Ґрунтуючись на сучасних ідеях відомих науковців (В.Г. Кремень, В.Ю. Биков, Н.Г. Ничкало, Л.Б. Лукьянова та ін.), проаналізуємо новітні тенденції в освіті: поширення інформаційно-комунікаційних технологій, які формують світове мережеве суспільство. Людина має бути готовою до життя та успішної діяльності в такому суспільстві, тобто бути "мережевою людиною". Розвиток техніки і технологій істотно розширило і динамізувати інформаційно-комунікативне середовище, в якому живе сучасна людина. І при цьому вона має бути розвиненою самодостатньою, самостійною особистістю, відповідальним суб'єктом сучасного інформаційно-комунікативного середовища. Наступна перспективна тенденція – в умовах глобалізації необхідно формувати глобалістську людину, але патріота України, яка постійно взаємодіє зі світом, іншими країнами та суб'єктами діяльності. Динамічні зміни у світі і, зокрема, в Україні зумовлюють необхідність розвивати відповідні ціннісні орієнтири людини і в освіті, і в суспільстві в цілому⁸.

Перспективи розвитку освіти дорослих. Ураховуючи визначені тенденції необхідно реформувати всю освітню систему на основі утвердження принципу людиноцентризму як базового принципу організації навчального процесу та всієї системи відносин в освіті, навчальному закладі. Такий підхід вимагає врахування індивідуальних особливостей дорослої людини, її здібностей і життєвих планів. Потребує більш широкого впровадження в систему освіти дорослих компетентнісного підходу. Це означає підпорядкування всіх

⁸ Кремень В.Г. Почему мы бедные, если такие образованные "Зеркало недели" «Зеркало недели. Украина» № 6, 20 февраля 2015.

навчальних планів і програм формуванню відповідних компетенцій у дорослого учня. Виникає потреба у концептуалізації визначених положень освіти дорослих; продовженням досліджень теоретичного і методологічного плану, спрямованих на подальше осмислення предмета андрагогіки, ролі освіти в житті і діяльності дорослої людини необхідність зростання ролі практико-орієнтованих досліджень, спрямованих на перебудову форм, методів, процесу освіти дорослих; розробкою прогнозів у сфері розвитку освіти дорослих як соціального інституту. Нині оформлена структура інститутів освіти дорослих: формальна – інституціоналізована й ієрархічно структурована освітня система; неформальна – гнучка і різноманітна за організацією та формами система навчання, орієнтована на конкретні потреби й інтереси дорослих учнів; інформальна – пов'язана з опануванням нових знань, умінь і цілісних установок у ході повсякденної життєдіяльності людини (“навчання життям”).

Таким чином, освіта дорослих потребує розробки законодавчо-правової бази, створення умов на рівні держави для неперервного навчання дорослих, перебудову навчального процесу відповідно до потреб ринку праці, вдосконалення структури інститутів освіти дорослих, упровадження новітніх інформаційних технологій у цьому напрямі, здійснення системних наукових досліджень з проблем андрагогіки. Все це має сприяти зростанню суспільної значимості освіти.

Анотація: У статті розглядається роль освіти дорослих як фактор розвитку особистості та суспільства, визначаються актуальні проблеми та функції освіти в умовах неперервної освіти, новітні підходи та перспективи розвитку освіти дорослих.

Ключові слова: освіта, освіта дорослих, функції освіти, неперервність освіти.

Summary: The article discusses the role of adult education as a factor in the development of personality and society, as well as it identifies the current problems

and functions of education in terms of continuing education, innovative approaches and prospects of the development of adult education.

Keywords: education, adult education, functions of education, continuing education.